

Lb 11,1-3 jako paradygmat teologii buntu w Księdze Liczb

W analizie poszczególnych epizodów szemrania Izraelitów podczas wędrówki do ziemi obiecanej ukazany zostaje wszechobecny w życiu ludzkim bunt, którego źródła są przeróżne¹. Epizod, którego egzegeza została poniżej przedstawiona, wskazuje na swój sposób, że do zbuntowania się przeciwko Bogu nie potrzeba zbyt wiele, a nawet brak jakiegokolwiek uzasadnienia dla haniebnego działania nie jest przeszkodą w tym, by prowokować kolejne wystąpienia. Nie tylko przebieg wydarzeń, jakie według hagiografa rozegrały się niedługo po opuszczeniu terenów wokół góry przymierza, ale także konsekwencje dla dalszej narracji okazują się być niezwykle interesujące. Naznaczenie przez autorów biblijnych już w tym miejscu tego, jak przebiegać będzie dalsza wędrówka, jest zastanawiające, zważywszy na strukturę literacką danej perykopy, a konkretnie na przyczyny, przebieg i skutki danego wydarzenia. Powielona ona zostanie podczas konstruowania kolejnych opowieści o krnąbrnych Izraelitach i ich nieposkromionych zapędach w dalszych rozdziałach Księgi Liczb. Zadaniem niniejszego opracowania nie jest wykazanie porządku chronologicznego, w jakim pojawiały się poszczególne jednostki tekstowe opisujące szczegółowo wystąpienia Izraela przeciwko Bogu i Mojżeszowi. Autor zając chce się zagadnieniem paradygmatu danej perykopy, która w jego przekonaniu stanowi wyznacznik dla dalszych sekcji bądź też może być ich streszczeniem. Jedno i drugie nie wyklucza faktu, iż dzięki Lb 11,1-3 w sposób dostateczny zrozumieć można nie tylko przebieg buntów na pustyni, lecz pogłębiona zostaje również

¹ Niniejszy artykuł oparty został o pracę magisterską pt. *Motyw odrzucenia Boga w opisach buntów na pustyni. Analiza wybranych tekstów z Księgi Wyjścia i Księgi Liczb*, którą obroniłem w 2017 roku. Fragment został poprawiony i uzupełniony.

świadomość teologicznych konsekwencji tychże epizodów. Szczegółowa egzegeza kolejnych elementów zawartych w tym opowiadaniu uwidoczni pewne mechanizmy, które pojawiają się w dalszych opisach oporu zgromadzenia izraelskiego.

Pierwszy punkt dotyczyć będzie zasadniczo nieznanych lub bliżej nieokreślonych przyczyn podniesionego szemrania. Nakreślona już teraz zostanie linia myśli teologicznej prezentowana przez autorów biblijnych w tym i w kolejnych opisach rebelii na pustynnych terenach. Dalej należy zająć się już właściwym przebiegiem wzniesionego buntu, by w końcu przedstawić skutki wydarzenia i dookreślić jego konsekwencje w kluczu teologii.

1. Nieznane powody buntu (Lb 11,1a)

Obraz Izraela jako idealnej społeczności, zawarty w pierwszej części Księgi Liczb (1-10), zostaje zanegowany w krótkim epizodzie przedstawionym w Lb 11,1-3². Fragment 10,33 informuje o podjęciu dalszego marszu przez naród

² E.N. Zwijacz, *Obraz ludu Bożego*, Kraków 2010, 368. Komentarze umieszczają zwykle ten fragment w sekcji 10,11-25,18, T.E. Fretheim, *Numbers*, Nashville 1996, 157; R.D. Cole, *Numbers*, Cole Nashville 2000, 169. J.L. Ska dzieli Księgę Liczb na dwie części: 1,1-10,10 jako przygotowanie (przy czym ma ono charakter religijny, jak i militarny) do kampanii; 10,11-36,13 jako realizacja kampanii. Drugą część dzieli na dwie mniejsze jednostki, wyszczególniając 10,11-21,20 jako wędrówka po pustyni oraz 21,21-36,13 jako rozpoczęcie podboju: *Introduction to Reading the Pentateuch*, Winona Lake 2006, 37-38. Inny podział proponuje O. Artus, który dzieli Księgę Liczb na trzy części: 1-10; 11,1-22; 22,1b-6,13. Widać wyraźnie, że wzmianki topograficzne stają się dla tego badacza kryterium, które zastosował przy podziale: Artus O., *Literacka struktura Księgi Liczb jako wyraz pewnego planu teologicznego*, *Studia Theologica Varsaviensia* 38(2000)2, 199-207. Bardziej szczegółowo wzmianki topograficzne traktuje R.P. Knierim, dzieląc Lb na więcej części, a każda z nich związana jest z terytorium, przez które mieli przemieszczać się Izraelici, zob. J. Lemański, *Mojżesz i Nehusztan (Lb 21,4-9; 2Krl 18,4). Próba analizy historii jednej tradycji*, *Collectanea Theologica* 71(2001)6. Podział Lb na trzy części proponuje także T.E. Fretheim: I – 1,11-10,10; II – 10,11-25,18; III – 26,1-36,13: *Numbers*, 140-141. Lb 11 jest pod wieloma względami powiązany z Lb 12 i stanowi jedną z trzech perykop (11-12; 13-14; 16) opisujących szemranie Izraela na pustyni w drodze do Kanaanu, E.N. Zwijacz, *Obraz ludu Bożego*, 369. Podobnie czyni T.L. Burden, *The Kerygma of the Wilderness Traditions in the Bible*, New York 1994, 58-61. J. Blenkinsopp traktuje Lb 10,29-36,3 obok Wj 15,22-18,27 jako jedną sekcję opisującą drogę przez pustynię (*Journey Through the Wilderness: The Pentateuch. An Introduction to the First Five Books of the Bible*, New York 1992, 160-161. Wiadomo jednak, że część 10,29-12,16 należy do najstarszej tradycji Pięcioksięgu, która została w niektórych miejscach przeredagowana przez młodsze tradycje: J. Lemański, *Arka Przymierza w dziejach narodu wybranego. Pomiedzy historią a teologią*, Szczecin 2006, 28. T.L. Burden pisze, że „styl, motywy i idee” zawarte w tych dwóch rozdziałach (11 i 12) przynależą do tradycji JE: *The Kerygma of the Wilderness Traditions in the Bible*, 59. Począwszy od rozdz. 11 materiał Księgi Liczb został uporządkowany przez pisa-

wybrany, który wyrusza spod góry Synaj, gdzie Mojżesz namawia do wspólnej podróży Chobaba³, a Arka Przymierza występuje jako znak obecności Boga pośród Jego ludu⁴. Słowa skierowane przez Mojżesza do Pana w poszczególnych momentach marszu świadczą o pełnym zaufaniu Izraela wobec Bożego planu wprowadzenia do ziemi obiecanej⁵. Po trzech dniach wędrówki nastąpiła jednak zmiana nastawienia zgromadzenia izraelskiego, które podniosło szemranie przeciwko Jahwe⁶. W kolejnym wersecie autor biblijny przedstawia początek

rza kapłańskiego, który umieścił w tekście także elementy tradycji jahwistycznej, R.P. Knierim, *The Task of Old Testament Theology. Substance, Method and Cases*, Grand Rapids 1995, 382. Inne źródła tekstu Księgi Liczb podaje S. Wypych. Wedle tego badacza cała pierwsza część Lb (1,1-10,10) należy do tradycji P, druga część i początek trzeciej skonstruowane są przez autorów tradycji J, E i P (10,11-22,1), natomiast pozostałość trzeciej części (26-36) należy już do tradycji kapłańskiej, *Księga Liczb*, 128. J.S. Baden wskazuje jasno, że 11,1-3 pochodzą z tradycji J: *The Composition of the Pentateuch. Renewing the Documentary Hypothesis*, 134. R.D. Cole widzi w Lb 10,11-36 budowę konkretnego schematu literackiego, który oparty zostaje o trzy hebrajskie wyrażenia: *wajehî* (10,35), *wajjissā'ū* (10,28) i *'ānan* (10,34). Słowa ta związane są ściśle z motywem wędrówki Izraelitów (dwa czasowniki opisujące ruch i rzeczownik określający obłok jako znak obecności Jahwe podczas przejścia do Kanaanu): *Numbers*, 171.

³ T.E. Fretheim słusznie zauważa, że wzmianka dotycząca Chobaba i jego przewodniczenia w dalszej podróży jest jedyną w tekście opowiadającym o wędrówce Izraela z Egiptu do Kanaanu. Dzięki temu udowadnia, że najważniejszą podczas przejścia przez Półwysep Synajski jest obecność Boga, który kieruje narodem wybranym, przy czym nie umniejsza się wartości ludzkiego wkładu w organizowanie i przewodnictwo Izraelem, *The Pentateuch*, 143. Istnieją trzy możliwości wyjaśnienia więzi między Chobabem a Mojżeszem: 1. Chobab i Jetro to te same osoby, a Reuel jest ich ojcem; 2. Skoro Reuel jest teściem Mojżesza, to Chobab będzie również z nim spokrewniony; 3. Reuel to nazwa klanu, a Chobab jest madianickim zwiadowcą pustynnym: *Numbers*, 175. Zajmujące jest też to, że przed wejściem na pustynię Paran, Chobab, Midianita, zostaje przez Mojżesza wcielony do zgromadzenia izraelskiego, które ma wspomagać swoją wiedzą na temat pustynnych szlaków. Można zaobserwować pewną klamrę, którą z drugiej strony zamyka osoba Kozbi. Córka księcia madianickiego, Sury, związana była z wydarzeniami, jakie rozegrały się w Peor, gdzie Izraelici uprawiali nierząd z Moabitkami. Kozbi została na rozkaz Jahwe zabita (Lb 25,18). Dokonuje się więc znaczna zmiana relacji między Izraelitami a Madianitami: R.D. Cole, *Numbers*, 177.

⁴ T.E. Fretheim, *Numbers*, 143.

⁵ T.D. Alexander, *From Paradise to the Promise Land. An Introduction to the Pentateuch*, Carlisle 2002, 242-243. „Pieśń o Arce”, która zostaje zawarta w passusie Lb 10,25-26, jest jednym z najstarszych – zaraz po „Pieśni Lameka” oraz „Pieśni Miriam” – biblijnym utworem lirycznym: J. Synowiec, *Pięćoksiąg. Wprowadzenie do Księg: Rodzaju, Wyjścia, Kapłańskiej, Liczb i Powtórzonego Prawa*, Kraków 2000, 186-187.

⁶ Po raz kolejny pojawia się schemat trzech dni wędrówki. Podobna sytuacja miała miejsce podczas wymarszu od morza niedługo po cudownym przejściu po jego suchym dnie (Wj 15,22b). Zwrot ten przypisuje się tradycjom starszym niż deu-

nowego buntu Izraela na pustyni: historia ta ma miejsce podczas postoju w Tabera⁷. W związku z tym, iż miejsce to nie zostaje wzmiankowane w *itinerarium* w Lb 33, grupa uczonych utożsamia je z Kibrot-Hattawa (J), gdzie dochodzi do buntu opowiedzianego przez narratora w dalszej części rozdziału 11⁸.

Izraelici weszli już w obręb pustyni Paran⁹ będącej kolejną piaszczystą częścią Półwyspu Synajskiego. Lokalizacja tego pustkowia wiąże się z nazwą góry Paran, a jest ona wzmiankowana kilkakrotnie na kartach tekstu sakralnego¹⁰. Teren tego pustkowia rozciągał się na wschód od Beer-Szeby i Szur, przy czym trudno uchwycić granicę Paran z Sin¹¹. Trasa, jaką pokonali Izraelici, a więc trzydniowy marsz od góry Synaj do pustyni Paran i wszystkie postoje na tym terenie odpowiadają *itinerarium*, które autor biblijny zamieścił w Lb 33,16-18. Niestety, we wzmiankowanym *itinerarium* nie pada nazwa Paran¹². Y. Aharoni tłumaczy to tym, że ma ona stanowić synonim określenia „Synaj”, choć pojawia się w innych miejscach tekstu sakralnego, gdzie perykopa nie poświadcza jasno, że można te nazwy ze sobą wiązać. Być może w obrębie Półwyspu Synajskiego należy rozróżnić poszczególne nazwy terenów pustynnych, dzięki czemu zlokalizowanie danego miejsca na tak rozległym terenie byłoby o wiele prostsze. Obecnie część badaczy utożsamia Paran z terenem wokół oazy Feiran. Zdaje się jednak, że najbardziej odpowiednim będzie uznanie całego Półwyspu Synajskiego jako pustyni Paran. Aharoni zwrócił również uwagę, że nazwa ta pojawia się, gdy

teronomiczna. Uczeni różnie postrzegają kwestię czasu wędrówki od „góry Pana” (Lb 10,33a): podczas gdy jedni uważają, że termin w tym miejscu jest ewidentnym błędem skryby, inni utrzymują, że Arka wyprzedzała karawanę wędrowców o trzy dni drogi: J. Lemański, *Arka Przymierza w dziejach narodu wybranego. Pomiedzy historią a teologią*, Szczecin 2006, 29-30. O Arce Przymierza w świetle Lb 10,33-36 także: R. de Vaux, *Instytucje Starego Testamentu*, t. I-II, Poznań 2004, 313-318. Fritz wskazuje na źródło J, z którego pochodzić miało to sformułowanie. Inni, jak na przykład H.H. Schmid, uważają Lb 11,1-3 jako dodatek umieszczony przez autora warstwy DtrH, *The Life*, 226-227.

⁷ Miejsce nie zostało wzmiankowane w *itinerarium* Lb 33, dlatego wielu uczonych utożsamia Tabera z Kibrot Hattawa, T.R. Ashley, *The Book of Numbers*, Grand Rapids 1993, 200-201; S. Łach, *Księga Wyjścia. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Lublin 1964, 129.

⁸ S. Łach, *Księga Wyjścia*, 129

⁹ Pustynia Paran pojawia się zwykle w tekstach, których pochodzenie egzegeci wiąże z tradycją P: T.B. Dozeman, *The Priestly Wilderness Itineraries and the Composition of the Pentateuch*, w: “The Pentateuch. International Perspectives on Current Research”, 173-174.

¹⁰ Zob. Rdz 21,21; Lb 10,12; 1 Sm 25,1.

¹¹ J.I. Packer - M.C. Tenney (red.), *Słownik tła Biblii*, Warszawa 1997, 568.

¹² Owo *itinerarium* miało opierać się o wzmianki ze starożytnych źródeł lub też odzwierciedlać szlak pustynny, jaki znany był za czasów królewskich, Y. Aharoni, *The Land of the Bible*, Philadelphia 1967, 181.

hagiograf opisuje wydarzenia, jakie miały mieć miejsce w południowej części półwyspu: historia Hagar przebywającej na pustyni (Rdz 21,21); miejsce ucieczki króla Edomu przed Dawidem (1 Krl 11,18); usunięcie się Dawida po śmierci Samuela¹³ (1 Sam 25,1¹⁴). Podczas wędrówki Izraelici trzykrotnie rozbijają obóz na terenie pustynnym *pārān* (Tabera, Kibrot-Hattawa, Chaserot), przy czym najczęściej nieścisłości pojawia się w związku z postojem w oazie Kadesz Barnea, którą lokuje się i na pustkowiu Paran (Lb 13,26), i na pustyni Zin (Lb 20,1)¹⁵. Powyższe dywagacje dowodzą dwóch zasadniczych praw, jakie odnieść można do tekstu biblijnego. Po pierwsze, autorów biblijnych nie zawsze interesuje dokładne określenie czasu i miejsca wydarzeń, jak to opisywano w przedkładanym artykule. Świadczyć to może o skłonności do budowania teologii, a nie historii, nawet jeśli ta druga w czasach przeszłych traktowana była na wskroś inaczej niż ma to miejsce obecnie. Widać zatem pewną konsekwencję w budowaniu historii biblijnych, gdzie na pierwszy plan wysuwa się zawsze relacja człowieka z Bogiem, choć niejednokrotnie hagiograf próbuje ściśle dookreślić miejsce i moment, kiedy dochodzi do istotnych wydarzeń. Podobnie uczynili także autorzy fragmentów z Księgi Wyjścia, kiedy opowiadają o otwartych buntach Izraelitów przeciwko Bogu i Mojżeszowi.

Lb 11,1 ukazuje Izraela w złej perspektywie, jako lud, do którego natury przynależy „permanentna skłonność do narzekania”¹⁶. Wers ten łączy się także w strukturę chiastyczną z 10,29-36, a łącznikiem tejże struktury jest wyrażenie

¹³ Y. Aharoni, *The Land*, 182-183.

¹⁴ LXX podaje inną nazwę: „Maan”, która ma odnosić się do tego samego terenu, co nazwa „Paran”. Tłumacz polskiej wersji Septuaginty dodał jednak w przypisie do tego fragmentu komentarz, w którym przedstawia wątpliwości co do tego, że „Maan” i „Paran” to nazwy zamiennie stosowane do określenia tego samego terytorium. Powodem dla takich wątpliwości jest dalszy rozwój wydarzeń, przez co tłumacz wyjaśnia, że owo pustkowie „Maan” znajdować ma się w Judei, na południe od Chebronu. Wątpliwości budzi wymieniony w w. 2 Karmel i stado liczące „trzy tysiące owiec i tysiąc kóz”, dla których ciężko o pożywienie na pustyni; *Septuaginta*, tłum. R. Popowski, 400. Warto również nadmienić, że to tradycja P w głównej mierze identyfikuje Paran z Kadesz: J. van Seters, *The Life of Moses. The Yahwist as Historian in Exodus-Numbers*, Louisville 1994, 155.

¹⁵ R.D. Cole *Numbers*, 172.

¹⁶ Lb 11,1 i Lm 3,39 to jedyne miejsca w Biblii, gdzie pojawia się stwierdzenie ‘nn – „skarżyć się”. Rdzeń ten został użyty w zdaniu w formie hitpael: E.N. Zwijacz, *Obraz ludu Bożego*, 368; R.D. Cole, *Numbers*, 181;

P.J. Budd, *Numbers*, 119. R. Alter podaje następujące tłumaczenie w. 1: *And the people became complainers of evil*, co jeszcze dobitniej wskazuje na permanentną skłonność Izraela do szemrania: R., Alter, *The Five Books of Moses. Translation and Commentary*, New York-London 2004, 734. O takiej skłonności pisze również Fretheim, wskazując, że ta postawa jest pokłosiem apostazji w epizodzie ze złotym posągami, *Numbers*, 149.

„tak też się stało”, „gdy to stało się”¹⁷. Autor biblijny nie podaje również konkretnej przyczyny, która spowodować miała niezadowolenie wśród synów Izraela. Być może wyjaśnienia takiego stanu rzeczy należy szukać w tłumaczeniu dokonanym przez R. Altera, gdzie wskazuje na zmianę postawy narodu izraelskiego wobec sytuacji, w jakiej się znajdował. Brak konkretnych wzmianek dotyczących powodów frustracji występującej wśród narodu wybranego można tłumaczyć także tym, że Lb 11,1-3 jest preludium do kolejnych wystąpień przeciwko Bogu. Skłania się ku takiej myśli T.D. Alexander, przyporządkowując poszczególne elementy, z których został zbudowany fragment Lb 11,1-3 do epizodów, jakie w tekście sakralnym zawarł autor biblijny, gdzie rozbudowuje on je o inne detale¹⁸. Odniesienie się do innych perykop Księgi Liczb pojawiać się będzie w poniższym artykule niejednokrotnie, a podsumowaniem będzie zestawienie najważniejszych motywów teologicznych, jakie pojawiają się we fragmentach bardziej rozbudowanych niż ten, który jest podstawą badań w prezentowanej publikacji.

2. Gniew Boga na lud (Lb 11,1b-2)

Bunt o enigmatycznych przyczynach jest niezwykle dramatyczny w przebiegu¹⁹. Dominuje oderwany od pamięci o przeszłych czynach i dobroci Boga sposób przeżywania przez Izraelitów własnych trudności i skupienie się na tym, co jest *hic et nunc*, czyli chwili obecnej. Nie jest ważne, co było niegdyś, lecz tylko to, co jest obecnie. Ukazuje się kompletne niedocenywanie wartości Bożej dobroci i brak pielęgnowania pamięci zbiorowej w przeszłych wydarzeniach. Dlatego w związku z obecnym wystąpieniem całego zgromadzenia pojawia się po raz pierwszy gniew Boży, którego zwieńczeniem jest ogień niszczący znaczną część obozowiska izraelskiego²⁰. Po informacji o wszczęciu narzekania

¹⁷ Kompozycja ta przedstawia się w następujący sposób: A – 10,32; B – 10,35; C – 10,35b; C' – 10,36; B' – 11,1; A' – 11,1; R.D. Cole, *Numbers*, 180.

¹⁸ I tak kolejno wymienia: Boży gniew wzbudzony przez szemranie (Lb 11,1-11,33; 12,9; 21,5); rezultatem tego jest Boża kara (Lb 11,1-11,33; 12,10; 21,6); wstawiennictwo Mojżesza (Lb 11,2-12,13; 21,8-9); wstrzymanie kary (Lb 11,2-12,13; 21,8-9); etymologia miejsc geograficznych (Lb 11,3-11,34; 20,13), T.D. Alexander, *From Paradise to the Promise Land*, 243. J. van Seters dodaje także kolejny element, jakim jest „prośba ludu o pomoc lub o przebaczenie”. W tym przypadku Lb 11,2 koresponduje z Lb 21,7: *The Life of Moses*, 220.

¹⁹ Należy przypomnieć, że historia ta stanowi swoisty paradygmat dla kolejnych wydarzeń; T.D. Alexander, *From Paradise to the Promise Land*, 243; J. van Seters, *The Life of Moses*, 220; T.R. Ashley, *The Book of Numbers*, 201.

²⁰ Kara pod postacią „ognia pożerającego” pojawia się również w innych tekstach biblijnych: Kpł 10,2; Lb 16,35; 26,10; 2 Krl 1.10.12.14; Ez 15,7; Ps 21,10; Lm 4,11:

przez Izraelitów (w. 1a) hagiograf informuje, że Bóg uznał je za niewłaściwe, co było przyczyną katastrofalnej w skutkach Jego reakcji. Zachowanie Izraela diametralnie zmienia to, co podczas pobytu pod Synajem udało się osiągnąć²¹. Zakwestionowana została wiara oraz świętość ludu, a przymierze zostało wyparte z pamięci narodu wybranego. Wiara, która doprowadziła do werbalnego wyrażenia posłuszeństwa (Wj 19,8; 24,3.7), stała się poprzez te wydarzenia kwestią błahą. Poza tym Prawo, ujęte w konkretnej formie, zamiast być dla Izraelitów źródłem życia i Bożego błogosławieństwa, okazało się być rzeczą niepotrzebną, bowiem w trudnych sytuacjach społeczność izraelska nie potrafiła oprzeć się na nim. Izrael otrzymał je jako podstawę własnej egzystencji, co rychło zostało zapomniane, bowiem nakaz chwili, jakim kierowali się buntownicy, prowadził ich do zanegowania tej wielkiej prawdy. Izrael, który winien być nastawiony w pełnej ufności wobec Boga, stanął przeciwko Niemu, przez co podważył zasadność Prawa wymagającego pełne oddanie się woli Stwórcy i lojalności wobec Niego. Staje się zatem społecznością, do natury której przynależy szemranie²², a postawa, przezeń prezentowana, nie jest czymś chwilowym, co trwa za ledwie moment, bowiem każde kolejne wystąpienia przewrotne zachowanie wzmacniały i utwierdzały. Stoi to w kompletnej sprzeczności z naturą Izraela określoną w Wj 19,8, skąd wynika specjalne posłannictwo narodu wybranego pośród innych ludów. Stwierdzenie, że Izrael jest „szczególną własnością” Jahwe, implikowało posłuszeństwo, które miało być wyrażane poprzez ciągłą służbę Bogu oraz wypełnianie Jego praw, a więc jest to postawa dynamiczna, dzięki której możliwe było świadczenie o Stwórcy innym ludom. Wobec dóbr, jakie spotykają naród izraelski na drodze do ziemi obiecanej, ten postanawia wzniecić kolejny bunt niemający żadnych sensownych podstaw. Autor biblijny ukazuje więc ów bunt przede wszystkim jako wyraz niewdzięczności za uprzednie dobra, ignorowania ich wartości, a przez to lekceważenia samego ich Dawcy. Funkcja królewska i kapłańska, które realizować miał Izrael z racji bycia jedną ze stron zawartego na Synaju Przymierza, była uprzywilejowaną w perspektywie pozostałych ludów, gdyż tylko ten naród mógł być pośrednikiem między Bogiem a ziemią, nie tylko tą, którą przyszło mu zarządzać, ale zwłaszcza całym stworzeniem²³. Funkcja ta została potwierdzona później przez proroków, szczególnie przez Izajasza²⁴. Jako

M. Szmajdziński, „Ogień pożerający” (*ēš* + *ākal*) w zbiorze dwunastu proroków, Częstochowa 2008, 89.

²¹ R.D. Cole, *Numbers*, 181.

²² T.E. Fretheim, *Numbers*, 149.

²³ T. Stanek, *Przesłanie Pięcioksięgu w świetle struktury retorycznej*, Poznań 2012, 159.

²⁴ Iz 42,6; 49,6; 60,3; 61,6.

naród wybrany dostał on misję jednoczenia całego stworzenia z Bogiem, a dokończyć się to mogło jedynie przez wypełnianie Prawa i posłuszeństwo wobec Jahwe.

Z tej racji nieunikniona staje się reakcja Jahwe, do którego dotarło to bezpodstawne narzekanie. W literaturze biblijnej ogień z jednej strony ukazuje obecność Boga, z drugiej zaś jest sposobem do wymierzenia kary²⁵. Jak dotychczas podczas wędrówki nie spotykała Izraelitów kara za poczynione zło wobec Boga, jednak obecnie tak rażące uchybienie, jakim było porzucenie specjalnego przywileju wyrażającego się w posłudze kapłańskiej (Wj 19,6), sprowadza na Izrael karę. Kara pojawia się już wcześniej, wraz z nieprawidłowością kultyczną, której dopuścili się synowie Aarona, Nadaw i Awihu (Kpł 10,1-5), a także w przypadku człowieka, który bluźnił wobec Boga (Kpł 14,10-11). Te przestępstwa karane są przede wszystkim ze względu na prawo posiadające klauzulę absolutnej nienaruszalności²⁶. Motyw kary był znany również patriarchom, czego dowodzi choćby opowieść o wstawiennictwie Abrahama za mieszkańców Sodomy²⁷, przy czym nie można zapomnieć, że w tym przypadku nie tyle same grzechy stały się jej powodem, ile postawa krnąbrności, uporu i zatwardziałości w ich popełnianiu. Jeśli można połączyć oba te wydarzenia, należy mniemać, że w przekonaniu autora natchnionego lud grzeszy obecnie tą samą zatwardziałością objawiającą się lekceważeniem otrzymanych już w przeszłości dóbr od Boga, kwestionowaniem Jego opiekuńczej roli nad sobą, zupełnym brakiem zaufania oraz prostacką pazernością na dobra, których się permanentnie domaga. Możliwe właśnie, że także brak wcześniejszej gwałtownej reakcji Boga na żądania i niewdzięczność Izraelitów stał się powodem coraz większego ich rozpasania oraz zwiększania roszczeń.

W w. 1 pojawia się formuła *JHWH wajjiħar 'ap*, niejednokrotnie wykorzystana przez autorów biblijnych²⁸. Gniew Jahwe jest zwykle konsekwencją nagannego zachowania człowieka, przekroczenia Prawa i otwartego buntu przeciw Bogu. Hagiograf w Joz 7 informuje o grzechu społeczności izraelskiej, która przywłaszcza sobie „rzeczy obłożone klątwą” (w. 1). Z kolei w Joz 23,16 widnieje przestroga przed przekroczeniem Prawa, bowiem grozi to wybuchem

²⁵ O miejscach występowania ognia jako motywu obecności Boga (Kpł 9,24; 10,2; Lb 16,35; 21,28; 26,10; Pwt 9,3; Jer 49,27; 50,23; Ez 28,18; 30,8.14.16; 36,5; 38,19) lub Jego kary (Am 1,4.7.10.12.14; 2,2.5; 5,6; 7,4), T.R. Ashley, *The Book of Numbers*, 202.

²⁶ T. Stanek, *Pięcioksiąg jako narracja symboliczna*, Poznań 2014, 88. U niektórych teologów pojawia się często zwrot „uprzywilejowane prawo Jahwe”, który oznacza, że to silniejszy stawia warunki, dlatego słaby podejmując się ich, musi je wypełnić.

²⁷ J. Synowiec, *Pięcioksiąg*, 318.

²⁸ Zob. Wj 32,11; Joz 7,1; 23,16; Sdz 2,14.203,8; 10,7; 14,19; 2 Sam 6,7; 12,5; 2 Krl 13,3; 23,26; 1 Krn 13,10; 2 Krn 25,15; Ps 106,40; Iz 5,25; Zach 10,3.

gniewu Stwórcy²⁹. Podobny kontekst posiada Ps 106,40, który to fragment przywołuje historyczny moment kary Jahwe, jaką miało być wydanie Izraela w niewolę obcym ludom terenu Żyznego Półksiężycza. Również w tym przypadku sankcja była następstwem złych poczynań Izraelitów, jakich dopuścili się podczas wędrówki przez pustynię oraz po osiedleniu w Kanaanie. Interesujące jest przy tym pojmowanie przez autorów natchnionych przymiotów, jakimi charakteryzuje się Jahwe, bowiem wcześniej niejednokrotnie wskazywali na Jego miłosierdzie. Pojmowanie Boga w ten sposób jest przykładem intuicji teologicznej, jaką wykazywali się pisarze związani z tradycją deuteronomiczną, czemu dali szczególnie przykład w epizodzie o złotym cielcu (Wj 34,6-7). Takie przedstawienie Najwyższego wyraża bogactwo imienia JHWH, z którego czerpią treści poszczególni redaktorzy.

Obecnie rozgromiony lud kaja się i ucieka po pomoc do Mojżesza. Zachowanie wodza dowodzi znacząco posiadanej funkcji prorockiej, ponieważ wierność prawu i Bogu jest typowa dla proroków z późniejszego okresu historii Izraela³⁰. Wstawiennictwo Mojżesza skutkuje natychmiastowym wstrzymaniem kary nałożonej przez Stwórcę, a termin *wajjipallél* (w. 2) tłumaczony jako „interweniować”, „orędownać”, poświadcza jego działania na rzecz zbuntowanych pobratymców³¹. Różnorodność sytuacji nie podlega żadnym wątpliwościom, choć w większości adresatem mów wstawienniczych jest sam Bóg. Tak wygląda wstawiennictwo Abrahama za Abimelekiem, którego żony, córki i niewolnice zostały przez Boga uzdrowione z niepłodności (Rdz 20,7). Również w znaczeniu modlitwy wstawienniczej słowo to pojawia się w 2 Krl 4,33, kiedy prorok Elizeusz błaga Boga o przywrócenie młodzieńcowi życia. Poprzez modlitwę Elizeusza w niewolę popadli wojownicy aramejscy, którzy zostali przezeń przywiezieni przed tron króla izraelskiego (2 Krl 6,8-23, zwłaszcza ww. 17 i 18).

²⁹ W tych passusach pojawia się słowo *’ap* tłumaczone jako „gniew”. LXX używa w tym miejscu słowa *ópyή* – występuje ono w wielu miejscach Starego Testamentu, zob. Rdz 39,19; Wj 4,14; 32,10; Lb 11,1.10; 32,14; Pwt 9,19; 11,17; 13,17; 29,20.24 itd., E. Hatch - H.A. Redpath (red.), *A Concordance to the Septuagint and the Other Greek Version of the Old Testament (including the Apocryphal books)*, Oxford 1987, 1008-1010.

³⁰ T. Stanek, *Pięćoksiąg jako narracja*, 78.

³¹ E.N. Zwijacz, *Obraz ludu Bożego*, 256. Słowo to pochodzi od rdzenia *pll*, który posiada kilka znaczeń: „interweniować, wstawiać się za” (1 Sm 2,25; Ps 106,30; Ez 16,52), „modlić się” (Syr 38,9), „zakładać, że, przypuszczać” (Rdz 48,11); D.J.A. Clines (red.), *The Dictionary of Classical Hebrew*, t. VI, Sheffield 2007, 697. Sformułowanie to pada w wielu innych miejscach tekstu biblijnego: Rdz 20,7.17; Lb 11,2; 21,7; 1 Sam 8,6; 2 Krl 4,33; 6,17.18; 19,15; 20,2; 2 Krn 32,20.24; 33,13; Ps 72,15; Iz 37,15; 38,2; 44,17; Jon 2,2; 4,2.

3. Zniszczenie ogniem buntowników (Lb 11,3)

Bunt, którego przyczyny nie zostały uściślone przez autora biblijnego, rozwija się w niesamowitym tempie, na co wpływa brak w ww. 1-2 podania konkretnych przyczyn podniesienia kolejnego szemrania w drodze do ziemi obiecanej oraz opuszczenie przez narratora słów narzekania wypowiedzianych przez Izraelitów, następnie dialogów, jakie prawdopodobnie miały miejsce między ludem a Mojżeszem, a w końcu suponowanej rozmowy między Mojżeszem a Panem. Rozmowa ta doprowadziła do zażegnania gniewu Bożego, w wyniku którego część obozu została wcześniej strawiona przez ogień (w. 2b). W. 3 stanowi podsumowanie całości i przedstawia etymologię obszaru, na którym doszło do tragicznych w skutkach wydarzeń, oraz wspomina ponownie na karę zesłaną przez Boga na buntujący się Izrael. Nazwa ta wskazuje na sposób ukarania Izraelitów przez Najwyższego. Lb 11,1-3 stanowi dla autora biblijnego podstawowe odniesienie, kiedy będzie on opowiadał o kolejnych buntach przeciw Mojżeszowi i Jahwe. W omawianym obecnie fragmencie znajduje się bowiem wszystko to, co rozwija później narrator, opisując kolejne wydarzenia podczas postojów. Podczas gdy w 11,1 autor natchniony wskazał na reakcję Jahwe na podniesione szemranie (11,10.33; 12,9; 21,5) oraz sposób, w jaki zostanie wymierzona kara wszystkim uczestnikom rebelii (11,33; 12,10; 21,6), tak w w. 2 przedstawia autor zachowanie Mojżesza wstawiającego się za ukaranym ludem (12,13; 14,13-19; 21,7). Ponadto w tym samym wersecie zaobserwować można tymczasowość kary wstrzymanej dzięki staraniom rzecznika ludu (12,13; 21,8-9). Z kolei omawiany obecnie w. 3 podaje do wiadomości etymologię miejsca, w którym doszło do otwartego buntu (11,34; 11,34). Na koniec zwięźle podsumowuje przebieg całego wydarzenia³². Tekst 11,1-3 stanowi więc podstawowy materiał, który będzie rozwijany w następnych opisach buntów na pustyni. Struktura jest ta sama, jednak treściowo będą one zawsze bardziej rozbudowane. Zauważyć można w 11,1-3 oprócz braku dialogów pomiędzy ludem a Mojżeszem oraz Mojżeszem

³² T.D. Alexander, *From Paradise to the Promise Land*, 243. Szczegółowego porównania dokonuje Milgrom, zestawiając 11,1-3 z 12,1-15. Udaje się to pomimo znacznie większej objętości materiału opowiadania o buncie rodzeństwa Mojżesza, R.D. Cole, *Numbers*, 181. Inną propozycję podziału struktury zaproponowała M. Douglas, umieszczając opowiadania 11,1-3; 11,4-36 oraz 12,1-15 w jednej (V) sekcji. Głównym kryterium takiego zestawienia jest konsumowanie: podczas gdy ogień strawił „ostatnią część obozu” (11,1b), tak samo Bóg ukarał Izraelitów, gdy ci byli w trakcie konsumowania darów przezeń zesłanych (w. 33). Również w epizodzie 12,1-15 Miriam uznana jest za „trawioną” przez trąd, będący dla niej karą za wystąpienie przeciw swemu bratu (ww. 9-12): M. Douglas, *In the Wilderness. The Doctrine of Defilement in the Book of Numbers*, Oxford 1993, 210.

a Bogiem, także inny ważny element. Nie wspomina autor biblijny o przedmiocie, z powodu którego Izraelici mieli podnieść głosy niezadowolenia. Narzekanie w tym przypadku nie posiada żadnej podstawy, bowiem stwierdzenie o fatalnej dyspozycji Izraelitów nie daje możliwości dokładnego poznania obiektu ich prośb, zwłaszcza gdy weźmie się pod uwagę fakt, iż zgromadzenie to dopiero miało ruszyć w dalszą podróż do ziemi obiecanej.

Skutkiem prezentowanego zajścia było zniszczenie „ostatniej części obozu” przez Boży ogień (w. 1b), co pozwala zestawić opowiadanie 11,1-3 z jego reminiscencją Pwt 18,9-14. Ten z kolei fragment przedstawia wskazówki poczynione przez Mojżesza odnośnie potępionych kultów praktykowanych przez ludy zamieszkujące Kanaan, których idolatrycznych ceremonii naród wybrany nie mógł urządzać po zetknięciu się z tymi społecznościami. „Ostatnią część obozu” według tekstu stanowiło pokolenie Dana (Lb 2,25-31) uznawane za nieortodoksyjne, gdyż posiadało własne sanktuarium, gdzie osobno oddawano cześć Jahwe. Zestawiono więc je z ludami pogańskimi, oddającymi cześć innym bożkom, a zniszczenie tej części obozowiska oznaczało unicestwienie pokolenia Dana³³. Mimo wszystko było ono jednak obecne w trakcie inwazji Izraelitów na Kanaan (Sdz 18,11), a później rzeczywiście pojawia się jako przykład niewiernego szczepu, oddającego bałwochwalczy kult przed złotym cielcem ufundowanym przez króla Jeroboama (1 Krl 12,29-30; 2 Krl 10,29).

Wędrujący przez trzy dni od Synaju Izrael dał porwać się własnej żądzy, choć czas wędrówki nie był wcale tak długi. Hagiograf nie odnotowuje, czy zgromadzenie przemierzało pustynne tereny w towarzystwie Arki Przymierza, choć nie ma potrzeby w to wątpić, skoro wraz z nią wyruszyli spod Synaju, a później pojawi się ona po tragicznym w skutkach buncie podniesionym przez Koracha, kiedy Jahwe wskaże na Aarona i jego ród jako najważniejszy spośród wszystkich innych (Lb 17,16-26). Dopiero dojście do miejsca, gdzie wybuchnie rebelia, według przekazu biblijnego stanowi pierwszy postój w dalszej wędrówce do ziemi obiecanej. Nazwa tego miejsca według niektórych badaczy miała zostać zapożyczona z Pwt 9,22³⁴. Ku takim wnioskom można się skłonić po dokładnej analizie całego passusu ww. 1-3, w budowie którego spory udział miał deuteronomista. Świadczyć o tym mają poszczególne wyrażenia, jakie tworzą ten fragment, a które odnaleźć można również w tekstach zaliczanych do warstwy Dtr³⁵. Znaczący jest

³³ B. Adamczewski, *Retelling the Law. Genesis, Exodus-Numbers, and Samuel-Kings as Sequential Hypertextual Reworkings of Deuteronomy*, Frankfurt am Main 2012, 210-211.

³⁴ Tamże, 211.

³⁵ W. Johnstone, *Chronicles and Exodus. An Analogy and its Application*, Sheffield 1998, 253.

również fakt, że nazwa ta pojawia się zaledwie dwa razy w całym Pięcioksięgu (także w Pwt 9,22). Pochodzi ona od czasownika *ba'ar*, który tłumaczy się jako „płonać”³⁶. Zamysłem biblisty było upamiętnienie kary, jaka spotkała buntujących się Izraelitów, oraz przestroga dla przyszłych pokoleń, by nie buntowały się wobec Pana, gdyż również je spotkać może równie sroga kara.

Zadziwiający jest brak Namiotu Spotkania, miejsca centralnego w obozie izraelskim podczas wędrówki spod świętej góry do ziemi obiecanej. Ów Namiot, będąc usytuowanym w głównym miejscu pustynnego obozowiska, stanowił punkt odniesienia we wszystkich buntach zaprezentowanych w tekście czwartej księgi Pentateuchu. Wystarczy zwrócić uwagę na epizod opisywany jeszcze w tym samym rozdziale, by zrozumieć, jak wielką rolę odgrywał Namiot Spotkania w jurysdykcji izraelskiej w okresie pustynnym. Pojawienie się siedemdziesięciu starszych przed Namiotem Spotkania (11,16-25) suponowało nadanie im przywileju prorokowania, choć nie jest to jedyny wyznacznik otrzymania z „ducha Mojżesza” (Eldad i Medad, w. 26-27). Namiot Spotkania stanowił centralne miejsce akcji kolejnych dwóch buntów: Miriam i Aarona przeciwko Mojżeszowi (12,1-16, a zwłaszcza w. 4-5) oraz Koracha, Datana i Abirama, które to szemranie również wymierzone było w Mojżesza (16,1-35, a zwłaszcza w. 16-18). Być może cicha obecność Arki, o której informuje hagiograf w 10,35-36³⁷, mogłaby sugerować, iż również i w tym przypadku Namiot Spotkania odgrywał istotną rolę w przebiegu buntu Izraelitów. Tak się jednak nie stało, a zważywszy na brak wzmianki zarówno o Arce, jak i o Namiocie, należy uznać za zbyt czyste zajmowanie się nieobecnością tych elementów w epizodzie z 11,1-3.

Poczyniona analiza uwidacznia strukturę literacką omawianego fragmentu i kieruje uwagę na pozostałe wydarzenia opisane przez autorów biblijnych w Księgach Wyjścia i Liczb. Trudno stwierdzić, czy faktycznie poruszany *passus* stanowił dla kolejnych redaktorów wzór, jednak nie ulega wątpliwości, że dziś jawić może się nam jako podstawa dla budowania kolejnych opowieści o epizodach na pustyni, kiedy Izraelici podnosili szemranie przeciwko Stwórcy. Nie to zresztą było zadaniem prezentowanego opracowania, a raczej ukazanie rozpatrywanego fragmentu jako paradygmatu i streszczenia, które ułatwia rozumienie perykop o znacznie większej rozpiętości i bogatszych w motywy. Znaczącą różnicą między tekstami z Księgi Wyjścia i z Księgi Liczb jest brak kary za buntowanie się przeciwko Bogu, gdyż Prawo Izraelitom nie było jeszcze

³⁶ Słowo *tab'êrâh* można skojarzyć również ze słowem „pożar”, R. Alter, *The Five Books of Moses. Translation and Commentary*, 735.

³⁷ Nie zawsze jednak obecność Arki suponuje istnienie Namiotu. Zdaniem egezetów pojawienie się przenośnego naczynia w Lb 10,33-36 oraz w 14,44 wcale nie wskazuje na występowanie także i Namiotu Spotkania.

znane. Hagiograf dobitnie wskazuje, że każde odstępstwo od prawnych wytycznych będzie przez Boga surowo karane. Środki represyjne, jakimi dysponował Jahwe, były ogromne, a i to nie zmieniło postawy Izraela, który jeszcze wiele razy prowokował swego Wybawiciela do podjęcia stanowczych działań. Lb 11,1-3 jest dowodem na niemożność Izraelitów w wytrwaniu w wierności Bogu, która objawia się za sprawą epizodów takich jak ten powyżej opisany.

Słowa kluczowe: bunt, szemranie, egzegeza, narracja, pustynia.

Summary

NUM. 11:1-3 AS A PARADIGM OF THE THEOLOGY OF REBELLION IN THE BOOK OF NUMBERS

The wandering of the Israelites from Egypt to the Promised Land abounds in theological motifs. The episode described by the biblical author (Num 11:1-3) can constitute a starting point for the successive descriptions of revolts in the desert. It also sums up the more elaborate fragments. It is difficult to establish the chronology of the passus in question in relation to the passages expressly dealing with the Israelites' rebellion against Yahweh. The exegetical analysis of the passus under examination can help identify further components of the stories about the Israelites' grumbling against God. The presentation of the episode's constituent parts and relating them to other excerpts aims at showing the biblical author's theological thinking as far as the revolt against God is concerned. Mention must be made of a whole spectrum of issues in order to grasp the theology of revolt as created by hagiographers in the central part of the Book of Numbers.

Key words: rebellion, grumbling, exegesis, narration, desert.

Bibliografia

Literatura źródłowa

Biblia Hebraica, R. Kittel, P. Kahle (red.), Stuttgart 1994.

Septuaginta, czyli grecka Biblia Starego Testamentu (Prymasowska Seria Biblijna: 46), tłum. R. Popowski, Warszawa 2013.

Tora Pardes Lauder, t. 1-5: *Bereszit, Szemot, Wajjikra, Bemidbar, Dewarim*, S. Pecaric, L. Kośla (red.), tłum. S. Pecaric, E. Gordon, Kraków 2001-2006.

Literatura przedmiotu

- Adamczewski B., *Retelling the Law. Genesis, Exodus-Numbers, and Samuel-Kings as Sequential Hypertextual Reworkings of Deuteronomy*, Frankfurt am Main 2012.
- Aharoni Y., *The Land of the Bible*, Philadelphia 1967.
- Alexander T.D., *From Paradise to the Promise Land. An Introduction to the Pentateuch*, Carlisle 2002.
- Alter R., *The Five Books of Moses. Translation and Commentary*, New York-London 2004.
- Artus O., *Literacka struktura Księgi Liczb jako wyraz pewnego planu teologicznego*, *Studia Theologica Varsaviensia* 38(2000)2, 199-207.
- Ashley T.R., *The Book of Numbers*, Grand Rapids 1993.
- Blenkinsopp J., *The Pentateuch. An Introduction to the First Five Books of the Bible*, New York 1992.
- Budd P.J., *Numbers*, Waco 1984.
- Burden T.L., *The Kerygma of the Wilderness Traditions in the Bible*, New York 1994.
- Cole R.D., *Numbers*, Nashville 2000.
- Douglas M., *In the Wilderness. The Doctrine of Defilement in the Book of Numbers*, Oxford 1993.
- Dozeman T.B., *The Priestly Wilderness Itineraries and the Composition of the Pentateuch*, w: "The Pentateuch. International Perspectives on Current Research", 257-288.
- Fretheim T.E., *Numbers*, Nashville 1996.
- Johnstone W., *Chronicles and Exodus. An Analogy and its Application*, Sheffield 1998.
- Knierim R.P., *The Task of Old Testament Theology. Substance, Method and Cases*, Grand Rapids 1995.
- Lemański J., *Arka Przymierza w dziejach narodu wybranego. Pomiędzy historią a teologią*, (Studia i Rozprawy: 9), Szczecin 2006.
- Lemański J., *Mojżesz i Nehusztan (Lb 21,4-9; 2Krl 18,4). Próba analizy historii jednej tradycji*, *Collectanea Theologica* 71(2001)4,5-24.
- Łach S., *Księga Wyjścia. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Lublin 1964.
- Seters J. van, *The Life of Moses. The Yahwist as Historian in Exodus-Numbers*, Louisville 1994.
- Ska J.L., *Introduction to Reading the Pentateuch*, Winona Lake 2006.
- Stanek T., *Pięcioksiąg jako narracja symboliczna*, Poznań 2014.
- Stanek T., *Przesłanie Pięcioksięgu w świetle struktury retorycznej*, Poznań 2012.

Synowiec J.S., *Pięcioksiąg. Wprowadzenie do Ksiąg: Rodzaju, Wyjścia, Kapłańskiej, Liczb i Powtórzonego Prawa*, Kraków 2000.

Szmajdziński M., „Ogień pożerający” (*ēš + ākal*) w zbiorze dwunastu proroków, Częstochowa 2008.

Zwijacz E.N., *Obraz ludu Bożego według Księgi Liczb*, Kraków 2010.

Vaux R. de, *Instytucje Starego Testamentu*, t. I, II, Poznań 2004.

Pomoce naukowe

A Concordance to the Septuagint and the Other Greek Version of the Old Testament (including the Apocryphal books), E. Hatch (red.), Oxford 1987.

Słownik tła Biblii, (Prymasowska Seria Biblijna 26), J.I. Packer, M.C. Tenney (red.), tłum. Z. Kościuk, Warszawa 1997.

The Dictionary of Classical Hebrew, D.J.A. Clines (red.), t. VI, Sheffield 2007.